

УДК 378.22.016:74

Ірина Мужикова,
кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри образотворчого мистецтва
Полтавського національного педагогічного
університету імені В. Г. Короленка

СИСТЕМА ПРАКТИЧНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ОБРАЗОТВОРЧОГО МИСТЕЦТВА У ВИЩОМУ ПЕДАГОГІЧНОМУ НАВЧАЛЬНОМУ ЗАКЛАДІ

У статті обґрунтовано систему практичної підготовки майбутніх учителів образотворчого мистецтва у вищих педагогічних навчальних закладах з позицій системного, інтегративного, особистісно-орієнтованого, компетентнісного та діяльнісного наукових підходів, презентовано рівневу модель, схарактеризовано цільовий (мета та завдання), змістовий (система практичних завдань), організаційно-процесуальний (навчально-методичне та організаційне забезпечення, система контролю та критерії оцінювання результатів) та результативний (вимоги до рівня практичної підготовки випускників) компоненти.

Ключові слова: майбутній вчитель образотворчого мистецтва, професійна діяльність, професійна компетентність, практична підготовка, пленер, педагогічна практика.

В статтє обоснована система практической подготовки будущих учителей изобразительного искусства в высших педагогических учебных заведениях с позиций системного, интеграционного, личностно ориентированного, компетентностного и деятельностного подходов, представлена уровневая модель, дана характеристика целевого (цель и задачи), содержательного (система практических заданий), организационно-процессуального (учебно-методическое и организационное обеспечение, система контроля и критерии оценивания результатов) и результативного (требования к уровню практической подготовки выпускников) компонентов.

Ключевые слова: будущий учитель изобразительного искусства, профессиональная деятельность, профессиональная компетентность, практическая подготовка, пленэр, педагогическая практика.

The system of practical training of future teachers of fine arts in higher pedagogical institution is discussed in the article. Interconnection and interdependence of formation of practical training from the perspective of systematic, integrative, person-centered, competence and active scientific approaches, tiered model of education, are shown on the basis of analysis of

scientific sources on issues of professional training of specialists and formation of their professional competence, research in the field of fine arts education and regulatory framework, target (goals and objectives of practical training at every stage of its implementation), content (a system of practical fine arts tasks, educational, methodical, research and organizational work), organizational and procedural (educational, methodological and organizational information, system of control of academic performance and criteria for evaluation of results of practical activities of students) and result (requirements for level of practical training of graduates) structural components of the practical training are defined and characterized using the same basis. The author insists on the need to preserve the experience of the practical training of future teachers of fine arts during the higher education reforms.

Key words: *future teacher of fine arts, professional activity, professional competence, practical training, plein air, pedagogical practice.*

В умовах реформування сучасної системи вищої освіти України вбачається необхідним виявлення чинників, які впливають на її розвиток та збереження напрацьованого у вищій педагогічній школі досвіду професійної підготовки фахівців. Практична підготовка майбутніх учителів образотворчого мистецтва здійснюється під впливом суперечностей між потребою суспільства у кваліфікованих кадрах і реальними можливостями навчальних закладів надання освітніх послуг в умовах економічної нестабільності, автономії та трансформації вимог до якості освіти.

В основу обґрунтування системи практичної підготовки майбутніх учителів образотворчого мистецтва покладено наукові ідеї з проблем професійної підготовки кадрів у вищих навчальних закладах (О. Абдуліна, С. Гончаренко, М. Данилов, І. Зязюн, А. Ковальов, Н. Кузьміна, О. Пехота, В. Семиченко, В. Сластьонін, М. Скаткін, Л. Хомич, А. Щербаков, Г. Щукіна, І. Якиманська), формування професійної компетентності майбутніх фахівців як провідного критерію якості вищої освіти (В. Галузинський, Л. Гаврілова, М. Євтух, Л. Карпова, Н. Кузьміна, О. Савченко, В. Сластьонін, Л. Столяренко, Л. Сущенко), різноаспектні дослідження у галузі мистецької освіти, представлені доробками сучасних українських науковців (Т. Батієвська, Л. Бичкова, О. Кайдановська, С. Коновець, В. Орлов, Г. Падалка, І. Пастир, М. Пічкур, М. Резніченко, О. Рудницька, Г. Сотська, Н. Сулаєва, О. Шевнюк).

Нормативною основою дослідження стали Закон України про вищу освіту, Концепція практичної підготовки студентів Полтавського державного педагогічного університету імені В. Г. Короленка [2] та Положення про практики у Полтавському національному педагогічному університеті імені В. Г. Короленка [7].

Мета статті – обґрунтувати систему практичної підготовки

майбутніх учителів образотворчого мистецтва у вищому педагогічному навчальному закладі з позицій компетентнісного підходу.

В Українському педагогічному енциклопедичному словнику професійна освіта визначається як підготовка в навчальних закладах спеціалістів різних рівнів кваліфікації для трудової діяльності в одній з галузей народного господарства, науки, культури; невід’ємна складова частина єдиної системи народної освіти. Зміст професійної освіти включає поглиблене ознайомлення з науковими основами й технологією обраного виду праці; прищеплення спеціальних практичних навичок і вмінь; формування психологічних і моральних якостей особистості, важливих для роботи у певній сфері людської діяльності [1, с. 384].

Однією з ключових у сучасній професійній освіті є категорія професійної компетентності. О. Савченко, визначає професійну компетентність як інтегровану здатність особистості, яка охоплює ціннісно-сміслові орієнтації, знання, навички, ставлення, що зумовлені досвідом її діяльності в певній соціально й особистісно значущій сфері. Професійна компетентність уможливує успішне здійснення професійної діяльності [8, с. 487]. С. Гончаренко наголошує, що професійна компетентність – інтегративна характеристика ділових і особистісних якостей фахівця, що відображає рівень знань, умінь, досвіду достатніх для досягнення мети з певного виду професійної діяльності, а також моральну позицію фахівця. Компетентність – це сукупність знань і вмінь, необхідних фахівцю для здійснення ефективної професійної діяльності: вміння аналізувати і прогнозувати результати праці, використовувати сучасну інформацію щодо певної галузі виробництва [1, с. 383].

Теоретико-методологічний аналіз поняття «професійна компетентність майбутнього учителя образотворчого мистецтва» дозволяє визначити його як специфічну інтегративну здатність, яка забезпечує успіх професійної діяльності, що в узагальненому вигляді поєднує здатність до образотворчої (художня творчість) та педагогічної (навчання образотворчої діяльності дітей різних вікових груп за їх потребами та можливостями) праці.

Ефективним засобом формування здатності до професійної діяльності є педагогічна практика студентів – спосіб вивчення навчально-виховного процесу на основі безпосередньої участі в ньому практикантів. Мета педагогічної практики – виробити у студентів уміння й навички необхідні в майбутній педагогічній діяльності, закріпити теоретичні знання, застосовувати їх у педагогічній праці [1, с. 373].

Науковим підґрунтям практичної підготовки майбутніх учителів образотворчого мистецтва є системний (В. Афанасьєв, І. Зязюн, Т. Ільїна, М. Каган, І. Блауберг, Е. Юдін), інтегративний (І. Зязюн, О. Отич, О. Рудницька, Н. Сулаєва), компетентнісний (В. Галузинський, Л. Гаврілова, М. Євтух, Л. Карпова, Н. Кузьміна, О. Савченко, В. Сластьонін, Л. Столяренко), особистісно орієнтований (І. Бех, І. Зязюн, В. Моляко,

О. Падалка, О. Савченко, В. Семиченко, І. Якиманська) та діяльнісний (Л. Виготський, В. Краєвський, О. Леонтьєв, В. Лозова) підходи.

Системний підхід – дає можливість розглядати практичну підготовку з позицій цілісності, взаємозбагачення і взаємозумовленості її структурних складових, та взаємопов’язаності елементів.

З позицій інтегративного підходу педагогічний потенціал мистецтва є засобом формування особистості вчителя і водночас предметом його професійної діяльності, яка ґрунтується на поєднанні образотворчої та педагогічної складової.

З позицій компетентнісного підходу практична підготовка пов’язується з чітким визначенням результативної складової засвоєння її змісту, основою успішного виконання майбутнім учителем своїх професійних функцій.

Особистісно орієнтований – забезпечує організацію практичної підготовки майбутніх учителів образотворчого мистецтва урахуваючи їх особистісні та індивідуальні особливості, рівень готовності до професійної діяльності та професійного самовдосконалення.

Згідно діяльнісного підходу формування професійних якостей майбутнього вчителя набуває ефективності у конкретних умовах педагогічної праці.

Практичну підготовку майбутніх учителів образотворчого мистецтва ми розглядаємо як систему з різнорівневими компонентами (Таблиця 1) на кожному з яких забезпечується формування образотворчої та педагогічної складових професійної компетентності.

Таблиця 1

Рівнева модель практичної підготовки

Рівні практичної підготовки	Види практик	Етапи практичної підготовки	
Бакалавр	Навчальні	I, II курс	Пленер
		III курс	Методична
	Виробничі	III курс	Літня
		IV курс	Педагогічна у школі
Магістр	Виробничі	VI курс	Мистецько-педагогічна у позашкільних закладах
		VII курс	Науково-педагогічна у вищих навчальних закладах

Структуру практичної підготовки бакалаврів складають цільовий, змістовий, організаційно-процесуальний та результативний компоненти. Цільовий компонент – визначає мету та завдання практичної підготовки на кожному етапі її здійснення. Змістовий компонент презентує сукупний

обсяг різних видів діяльності, яка здійснюється під час практики та реалізується у системі практичних завдань з образотворчої діяльності, навчально-виховної, методичної, науково-дослідницької та організаційної роботи. Організаційно-процесуальний компонент визначає бази практики, її навчально-методичне та організаційне забезпечення, систему контролю та критерії оцінювання результатів практичної діяльності студентів. Результативний компонент визначає вимоги до рівня практичної підготовки випускників.

На бакалаврському та магістерському рівні практичної підготовки цільовий компонент зумовлює відмінності різних видів практики.

На бакалаврському рівні під час пленерної практики майбутні учителі образотворчого мистецтва набувають теоретичних знань та практичних умінь достовірного зображення природних та штучних об'єктів і людей у постійно змінних кліматичних і світло-просторових умовах природного середовища [6]. Мета педагогічної практики – закріплення теоретичних знань, отриманих студентами за час навчання, набуття і удосконалення практичних навичок і умінь пов'язаних із професійною діяльністю вчителя образотворчого мистецтва, прийняттям самостійних рішень в умовах конкретної роботи [4].

На магістерському рівні у процесі виробничої мистецько-педагогічної практики, яка проводиться у мережі позашкільної освіти, забезпечується актуалізація та систематизація теоретичних знань, практичних умінь і навичок магістрантів щодо організації навчання, розвитку та виховання школярів засобами художньої творчості. Практична підготовка майбутніх викладачів образотворчого мистецтва (науково-педагогічна у вищих навчальних закладах) спрямовується на актуалізацію та систематизацію теоретичних знань, практичних умінь і навичок магістрантів щодо організації процесу навчання образотворчих дисциплін у вищих закладах освіти. Практика служить засобом перевірки готовності магістрантів до самостійної навчально-методичної, наукової та виховної роботи зі студентами [3].

Змістовий компонент забезпечує реалізацію різних видів професійної діяльності передбаченої кожним етапом практичної підготовки.

Образотворча діяльність в умовах пленеру полягає у виконанні практичних робіт з рисунку та живопису. Практичні роботи з рисунку спрямовані на зображення різноманітних об'єктів, засвоєння їх будови, характерних рис, лінійного або тонового відтворення форми та просторового положення. Практичні роботи з живопису це короткочасні й тривалі етюди архітектурних об'єктів або їх фрагментів з природним оточенням і без міських панорам, пейзажів з водною поверхнею, сільських та індустріальних пейзажів, завершених тематичних пейзажів із стафажними фігурами у різному освітленні та різних погодних умовах.

Педагогічні практики у своєму змісті втілюють основні види

педагогічної діяльності вчителя, керівника гуртка, а на магістерському рівні – викладача образотворчого мистецтва: навчально-методичну, виховну, науково-дослідницьку та організаційну роботу.

Навчально-методична робота пов'язана із освоєнням майбутніми учителями, а на магістерському рівні викладачами образотворчого мистецтва нормативних вимог, принципів та прийомів планування педагогічної діяльності у загальноосвітніх, позашкільних та вищих навчальних закладах; ознайомленням із навчально-методичним забезпеченням дисциплін та навчально-методичною літературою до курсів.

У ході виробничої практики студенти відвідують уроки образотворчого мистецтва, заняття у художніх школах та студіях, лекції, практичні та лабораторні заняття із образотворчих дисциплін, разом із викладачем аналізують їх ефективність; здійснюють підготовку та проведення уроків образотворчого мистецтва, занять у художній школі або студії, лекцій, практичних та лабораторних занять з образотворчих дисциплін та з методики навчання образотворчого мистецтва (із застосуванням проблемних та інтерактивних методів викладання, мультимедійних технологій навчання та ін.), здійснюють їх аналіз із керівником практики; розробляють відповідний дидактичний (візуальний супровід) та діагностичний (тести, контрольні роботи) матеріал для визначення рівня навчальних досягнень учнів та проводять відповідні заходи контролю (поточного, підсумкового).

Організаційна робота майбутнього вчителя здебільшого пов'язана із підготовкою до участі та проведенням виставок, конкурсів, виконанням художньо-поліграфічних та оформлювальних робіт.

Науково-дослідницька робота спрямовується на вивчення сучасного передового досвіду навчання образотворчого мистецтва у загальноосвітній школі, у позашкільних закладах, у вищій педагогічній школі. Зміст науково-дослідницької роботи зумовлюється обраною студентом тематикою курсового або кваліфікаційного дослідження, а її результати майбутні учителі та викладачі мають можливість опублікувати у власних науково-методичних доробках.

У педагогічному просторі навчального закладу майбутній учитель образотворчого мистецтва передусім виконує функцію активного носія художньої культури, потужного чинника формування особистості учня. Формально виконання виховної роботи під час педагогічної практики зводиться до ознайомлення із планом виховної роботи класного керівника, куратора академічної групи, до якого прикріплений практикант; укладанні плану виховної роботи у закріпленій групі на період проходження практики; підготовці та проведенні запланованих виховних заходів.

Складником організаційно-процесуального забезпечення практичної підготовки є визначеність баз практики. Пленер проводиться на ландшафтній території, вулицях міста, у парках та скверах. Базами для

педагогічних практик є літні навчально-виховні заклади, загальноосвітні школи та позашкільні заклади, вищі навчальні заклади, заклади культури. Нормативною основою організаційно-процесуального забезпечення є наскрізні та робочі програми практик, методичні рекомендації щодо виконання завдань практики та їх взірцеві приклади, розміщені у інформаційній мережі університету. Систему контролю складають графіки контролю, вимоги до звітної документації та критерії оцінювання результатів практичної діяльності студентів.

В основу оцінювання результатів пленерної практики покладено якість виконання практичних завдань, передбачених програмою практики. Загальними складовими оцінювання результатів виконання студентами завдань педагогічних практик є: рівень теоретичної готовності до виконання програмових завдань практики; якість виконання практичних завдань, передбачених програмою практики; рівень відповідності звітної документації установленим програмою вимогам, захист результатів практики; рівень професійної сформованості особистості студента. Показниками рівня професійної сформованості особистості (за вимогами освітньо-кваліфікаційних характеристик до професійно-особистісних якостей фахівців галузі освіти та гуманітарної сфери, підготовку яких здійснює університет) є: відповідність вимогам професійної етики і культури поведінки у процесі діяльності за фахом (етика й культура поведінкових проявів, дотримання вимог колегіальності, службового дрескоду тощо); дотримання виробничої та навчальної дисципліни (організованість, відповідальність, сумлінність, пунктуальність тощо) [5, с. 5].

Організаційне забезпечення практик – це система заходів, спрямованих на їх ефективне проведення: укладення договорів про співпрацю із базами практик; проведення настановчих та підсумкових конференцій, переглядів робіт, виставок звітних робіт за результатами пленерів; можливість висвітлення відповідної інформації в медіа просторі університету.

Результативний компонент у системі практичної підготовки майбутнього вчителя образотворчого мистецтва на різних етапах презентує послідовне розгортання набутих студентами у процесі навчання професійних якостей.

Здатність до художньо-творчої діяльності майбутнього педагога, усвідомлення її характеру формується у процесі пленерної практики результатом якої є набуття студентами здатності цілісного сприйняття природи з урахуванням її просторового положення, загального колірної та тонового станів освітлення та достовірного зображення природних та штучних об'єктів і людей у постійно змінних кліматичних і світло-просторових умовах природного середовища.

Педагогічні якості фахівця послідовно формуються у процесі педагогічних навчальних та виробничих практик. Першою з них є

методична практика результат якої – усвідомлення студентами особливостей побудови процесу навчання та виховання школярів, структури і змісту професійної діяльності вчителя образотворчого мистецтва в умовах реального навчально-виховного процесу середньої загальноосвітньої школи.

Наступна – виробнича практика у загальноосвітній школі. За її результатами студенти набувають здатності до цілісного виконання функцій учителя образотворчого мистецтва: планування, організації та оцінювання результатів образотворчої діяльності школярів на уроках образотворчого мистецтва у загальноосвітній школі та у позакласній роботі; виховання учнів; вироблення індивідуального стилю в умовах активної педагогічної діяльності.

Виробнича мистецько-педагогічна практика забезпечує усвідомлення студентами специфіки організації та здатність здійснювати процес навчання образотворчого мистецтва, розвиток та виховання учнівської молоді у позашкільних закладах.

На останньому етапі практичної підготовки у педагогічному університеті формується професіоналізм викладача вищої школи. Результатом практичної підготовки майбутніх викладачів образотворчого мистецтва є їх готовність до самостійної професійної діяльності, здатності до організації процесу навчання образотворчих дисциплін у вищих закладах освіти, формування особистості фахівця відповідно до сучасних нормативних вимог та освітніх умов.

Таким чином на підставі аналізу наукових джерел з проблем професійної підготовки фахівців, формування їх професійної компетентності, різноаспектних досліджень у галузі мистецької освіти та нормативної бази виявлено зв'язок та розкрито зумовленість організації практичної підготовки з позицій системного, інтегративного, особистісно орієнтованого, компетентнісного та діяльнісного підходів, презентовано рівневу модель, визначено та схарактеризовано цільовий (мета та завдання практичної підготовки на кожному етапі її здійснення), змістовий (система практичних завдань з образотворчої діяльності, навчально-виховної, методичної, науково-дослідницької та організаційної роботи), організаційно-процесуальний (навчально-методичне та організаційне забезпечення, система контролю та критерії оцінювання результатів практичної діяльності студентів) та результативний (вимоги до рівня практичної підготовки випускників) структурні компоненти системи практичної підготовки.

Використання досвіду набутого у процесі практичної підготовки сприяє реалізації особистісного потенціалу студентів, їх подальшій навчальній, художній та педагогічній діяльності (підготовка до участі у виставках, власна творча робота, організація творчої роботи учнів, підготовка до вибору теми та виконання кваліфікаційної роботи,

можливість використання робіт для оформлення освітнього простору) та забезпечує кінцевий результат – формування професійної компетентності майбутніх учителів образотворчого мистецтва.

Вбачається необхідним збереження напрацьованого досвіду практичної підготовки фахівців – майбутніх учителів образотворчого мистецтва у вищій школі та пошуки шляхів його адаптації до новітніх освітніх змін.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Гончаренко С. У. Український педагогічний енциклопедичний словник. Видання друге, доповнене й виправлене / С. У. Гончаренко – Рівне: Волинські обереги, 2011. – 552 с.
2. Концепція практичної підготовки студентів Полтавського державного педагогічного університету імені В. Г. Короленка. – Полтава : ПНПУ імені В. Г. Короленка, 2009. – 8 с.
3. Наскрізна програма практичної підготовки магістрів спеціальності 8.02020501 Образотворче мистецтво / укл. В. І. Березан, В. Ф. Моргун, І. М. Мужикова, Т. В. Саєнко. – Полтава, ПНПУ імені В. Г. Короленка, 2015. – 8 с.
4. Наскрізна програма практичної підготовки студентів за напрямом 6.020205 Образотворче мистецтво / укл. Г. О. Котломанітова, І. М. Мужикова, А. Є. Чернощоків, Н. О. Юдіна – Полтава: ПНПУ імені В. Г. Короленка, 2015. – 17 с.
5. Оцінювання результатів практики за умов кредитно-модульної системи організації навчального процесу: Методичні рекомендації / Укл. О. А. Москаленко, Н. О. Сайко, Н. М. Савельєва. – Полтава: ПНПУ імені В. Г. Короленка, 2009. – 11 с.
6. Пленер : Програма практики / укл. Л. В. Бичкова – Полтава, ПНПУ імені В. Г. Короленка, 2012. – 17 с.
7. Положення про практики у Полтавському національному педагогічному університеті імені В. Г. Короленка / укл. С. В. Баннікова. – Полтава : ПНПУ імені В. Г. Короленка, 2012. – 40 с.
8. Савченко О. Я. Дидактика початкової освіти: підручн. / О. Я. Савченко. – К. : Грамота, 2012. – 504 с.